

15. Падучева Е. В. О семантической деривации : слово как парадигма лексем / Е. В. Падучева // Русский язык сегодня. – Вып. 1. – М. : Азбуковник, 2000. С. 395-417.

16. Потебня А. А. Мысль и язык // Слово и миф / А.А. Потебня. – М. : Правда, 1989. – С. 17–200.

17. Сверстюк Є. Собор у риштованні / Євген Сверстюк. – К. : Смолоскип, 1970. – 173 с.

18. Сидні І. Лендау. Словники: мистецтво та ремесло лексикографії / Сидні І. Лендау ; [пер з англ. О. Кочерги]. – К. : К.І.С., 2012. – 480 с.

19. Словник української мови / кер. В. В. Німчук та ін. ; відп. ред. В. В. Жайворонок. – К. : ВЦ «Просвіта», 2012. – 1320 с.

20. Словник української мови: в 11-ти т. – К. : Наук. думка, 1970–1980.

Albina Kovtun

SEMANTIC VARIATIONS OF RELIGIOUS VOCABULARY IN THE WORKS BY OLES HONCHAR

After analyzing the semantic potential of religious language in Oles Honchar's works the author came to the conclusion that metaphorical formations are based on actualization of nuclear semes of religious lexical units, and the general tendency of minor meaning of religious units is modification of certain (one or more) religious semes in to negative-exclusive semes with introduction of additional expressive intensifiers (Noah's ark – 'collection of living beings' → 'crowding, 'crush', 'extreme discomfort'). In addition, there is a need for

lexical clarification of some figurative meanings.

Keywords: *lexica lunit, archisemes, differential/peripheral/negative-exclusive seme, actualization/intensification/specialization/introduction/modification of a seme.*

Альбина Ковтун

СЕМАНТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ РЕЛИГИОЗНОЙ ЛЕКСИКИ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Проанализировав семантический потенциал религиозной лексики в произведениях Олеса Гончара, автор пришел к выводу, что метафорические образования основаны на актуализации ядерных сем религиозных лексем, а общей тенденцией вторичных значений религиозной лексики является модификация определенных (одной или нескольких) религиозных сем в эксклюзивно-негативные семы с внесением дополнительных экспрессивных усилителей (Ноев ковчег – 'собрание живых существ' → 'скопление людей, 'давка', 'чрезвычайные неудобства'). Кроме того, есть необходимость в словарных уточнениях отдельных значений религиозных лексем.

Ключевые слова: *лексема, архисема, дифференциальная/периферийная/эксклюзивно-негативная сема, актуализация/усиление/конкретизация/модификация семы.*

Надійшла до редакції 15.10.2013 р.

УДК 811.161.2:81'367.622

Галина Вишневська

АСТРАЛЬНІ ІМЕННИКИ ЗОРЯ І ЗІРКА НА УКРАЇНСЬКОМУ МОВНОМУ ПРОСТОРИ

У статті іменники зоря і зірка показані як один із найпоширеніших засобів художнього відтворення дійсності, розкрита їхня семантична структура, спільні та відмінні значення, невичерпні можливості творчого переосмислення і збагачення словникового фонду української мови.

Ключові слова: *художній образ, синонім, символ, переосмислення, епітет, персоніфікація, денотат, деривативний процес, омонімізація, переносне значення.*

Що таке зоря? В «Енциклопедії про все на світі» читаємо: «Зорі – це велетенські розкидані по космосу клуби газу, які світяться. Вони горять від декількох мільйонів до декількох мільярдів років. Найближча до Сонця зоря знаходиться на відстані понад 40 трлн км.

Зорі настільки далеко, що навіть у найпоужніший телескоп здаються нам тільки малень-

кими крапочками, які світяться на нічному небі.

Скільки зір у Всесвіті, порахувати неможливо, проте астрономи вважають, що зір приблизно 200 мільярдів мільярдів» [1, с. 21].

Не знаючи природи і походження зірок, наші предки створювали про них різні легенди і фантастичні оповіді. Найбільш поширеним було повір'я, що зорі – то людські душі, які возносяться до Господа Бога після смерті людини і стають зірками. Такий мотив присутній, зокрема, у вірші І. Павлюка, присвяченому рано померлій поетесі Руті Вітер (Юлії Пігель):

*А ти уже зірка, а я ще ліс,
І нас не буде троє.*

«Зорею» став у двадцять вісім років надзвичайно талановитий наш поет Богдан-Ігор Анто-нич, про якого В. Гаврилук писав:

© Г. Вишневська, 2013

*І сумно мислити мені,
Що ти зоря уже, не лірик.
Зоря троянд небесних
Над шакаралупою землі.*

Дещо інший варіант цього повір'я був утілений в оформленні сцени, де стояла домовина з тілом Богдана Ступки: «На чорному заднику сцени – зорі у вигляді карти України, що переходить у Чумацький шлях, і одна найбільша зірка, напевно, та, на яку переселилася душа великого актора» (газ.).

Народна художниця Катерина Білокур, яка створила прекрасні рослинні та квіткові пейзажі, була переконана, що кожній квітці на землі відповідає зірка на небесах.

Появу на небі нової зірки люди пов'язували також із народженням нового правителя. За Євангелієм, наприклад, коли народився Ісус, трое царів із різних країн вирушили до Віфлеєма з дарами. Дорогу до новонародженого їм указувала зірка, названа Віфлеємською.

Зазначимо, що для найменування небесних світил, про які йдеться в цій роботі, в українській мові використовуються семантично тотожні іменники *зоря*, *зірка* і *звізда* (діал.). Порівняймо: Глянь, моя мила, зорі повисли над Дніпром (П. Тичина); Лягло сонце за горою, / Зірки засіяли (Т. Шевченко); Небо цвіло звіздами (М. Дочинець).

Водночас зауважимо, що між словами *зоря* і *зірка* існують суттєві смислові розбіжності. Так, іменник *зоря*, крім небесного тіла, означає яскраве освітлення горизонту перед сходом і після заходу сонця, ранковий сигнал, який виконують на барабані, горні чи трубі, а також початок, зародження чогось важливого. *Зірка* ж – це не лише небесне тіло, а й предмет у формі зірки; геометрична фігура з гострокінцевими виступами по колу; світла пляма на лобі тварини; рослина, квітки якої з п'ятьма пелюстками; морська зірка.

Ураховуючи вказані семантичні розбіжності між іменниками *зоря* і *зірка*, «Словник синонімів української мови» [12] подає їх як доміанти різних синонімічних рядів. Слід зазначити, що вони відрізняються не лише обсягом значень, а і функціонально: назву *зірка* має значно більша кількість предметів і зображень у вигляді зірки. Так, зірка із п'ятьма кутами – одна з найбільш поширених і значущих західних ідеограм. Вона використовується на 35 національних прапорах, є символом армії і поліції. П'ятикутна червона зірка стала найпоширенішим і улюбленим символом радянської держави. 2 листопада 1937 року на п'яти баштах московського Кремля замість двоголових орлів з'явилися рубінові зірки. Символом держави Ізраїль з 1948 року стала шестикутна зірка

Давида. Зірка й півмісяць – емблема ісламського світу. Зірки прикрашають прапор США, де вони символізують об'єднані частини федерації тощо. П'ятипроменева зірка є знаком найвищої якості товару. Ним широко послуговуються в готельному бізнесі, легкій промисловості тощо.

Слід наголосити на тому, що іменник *зірка* останнім часом дуже розширив сферу свого вжитку за рахунок переносного значення – *людина, яка прославилась у певній галузі діяльності, переважно в мистецтві, спорті, політиці* тощо. Це значення слова *зірка* (зоря – рідше) утворилося внаслідок зміни денотата, тобто означуваного словом об'єкта (небесне тіло → людина). При цьому, означаючи людину, слово *зірка* набуло позитивного забарвлення й увійшло до синонімічного ряду – *знаменитість, світило, світоч, маяк*. Завдяки вказаному процесу українська мова збагатилася новими словосполученнями і словами, як наприклад: *зірка естради (кіно, балету, боксу, мистецтва, політики, бізнесу і т. д.), сяюча зірка України, зірка першої величини, закордонна зірка, зірка Голлівуда, суперзірка, кінозірка, рок-зірка* і т. ін.

Українська галактика надзвичайно багата людьми, яких називають *зірками*. На презентації своєї книжки про Ліну Костенко Іван Дзюба сказав: «На небі української поезії сьогодні сяє багато зірок, бо наша поезія, як ніколи, багата зірками різної величини. Але є зірка Ліни Костенко, яка вирізняється не лише особливою яскравістю, а й, як сказав, постійною постійністю світла» (газ.). Кінорежисер Олег Бійма створив галерею визначних діячів культури та мистецтва і не випадково назвав її «Немеркнучі зірки». Серед них Оксана Петрусенко, Діана Петриненко, Платон Майборода, Борис Гмиря і багато інших зірок, які не гаснуть і не тьмяніють, а з часом стають яскравішими. До цього сузір'я слід зарахувати В. Стуса, В. Симоненка, І. Світличного та ще багатьох шістдесятників, про яких Ірина Жиленко у своїй книжці «НОМО FERIENS» писала: «Все це були безмірно яскраві, глибокі, мужні і обдаровані люди... Серед останніх бачиться М. Коцюбинська як зразок, як ідеал Людини Благородної... Пишу про тих, хто був (і є!) зіркою першої величини у небі моєї пам'яті». І далі: «Оператор Ілленко, художник Якутович, композитор Скорик, диригент Турчак – усі зірки першої величини». Оперною зіркою світової величини стала Соломія Крушельницька. До цього яскравого сузір'я, безсумнівно, належить і Богдан Ступка та ще багато видатних діячів української культури, науки тощо.

Привертає увагу той факт, що для найменування видатних особистостей досить рідко використовується іменник *зоря*.

Прикметно, що іменник *зірка* в переносному значенні включився в деривативний процес, унаслідок чого маємо прикметник *зірковий* у значенні *найкращий, найвищої якості*. Наприклад: Серед *зіркових проєктів* Іллі Олейникова – ролі у телевізійних серіалах «Дванадцять стільців» та «Майстер і Маргарита» (газ.). Поширеним є словосполучення *п'ятизірковий готель*. У Ю. Андруховича зустрічаємо вираз *найп'ятизірковіший готель* – тобто найдорожчий, найцентральніший. Прикметник *зірковий* уживається також у значенні *той, що стосується людей-зірок: зіркове життя, зіркове подружжя, зіркове товариство*» і т. ін.

Зі сказаного можна зробити висновок, що іменник *зірка* перебуває в процесі омонімізації – його переносне значення поступово визначається як самостійне слово, що означає людину, яка досягла вершин досконалості в певній сфері діяльності. Іноді, завдяки контексту, слово набуває негативного забарвлення, як, наприклад, у словосполученні *безголосі зірки естради*. Зауважимо, що останнім часом слово *зірка* журналісти стали використовувати стосовно видресированих тварин, птахів, із чим не можна погодитися. Наприклад: «*Зірки* нової програми національного цирку – морж, пелікан та узбецькі канатохідці» (газ.).

Окрім слова *зірка*, стосовно видатної людини вживаються теплі, ніжно-пестливі *зіронька* і *зірочка*: «Дарія Степаненко ясною *зіронькою* залишилася на небосхилі української України» (газ.). Слово *зірочка* може мати й негативне забарвлення: «У червні 1980-го Назарій Яремчук протягом лише одного місяця дав у містах України 96 концертів, звісно, без фонограм. Хто із сучасних «зірочок» може бодай наблизитися до такого рекорду?» (газ.).

Іменники *зоря* і *зірка* широко відкриті для творчого використання. Поза сумнівом, вони належать до найуживаніших виражальних художніх засобів. Майстрів слова вони приваблюють чарівністю свого сяяння, променистістю форми, незбагненою загадковістю і магічністю дії. Вони сприймаються як живі істоти, які єднають людину з Усесвітом, впливають на її життя, настрої, схиляють до високих роздумів. Недаремно поет Богдан-Ігор Антонич один зі своїх віршів назвав «Молитва до зір», у якій закликає:

*...молімся зорям дальнім,
щоб нам дали на світі цим
життя величне і страждальне.*

Письменник і перекладач Володимир Самійленко у своїй автобіографії писав: «Мабуть, нашу долю таки наперед записано десь на зорях, і ми проживаємо життя так, як там визначено».

Ліна Костенко звертається до зір із такими словами:

*Зорі стозорі, ви що – телепати?
Чого ж ви так дивитесь в душу мою?*

Уквітчане зорями небо захоплює, випромінює притягальну силу, спонукає до відтворення цієї дивовижної краси – тихої, радісної. Своєю красою і загадковістю зірки манили Лесю Українку. Вона залишила нам такі чудові рядки:

*Зорі – очі весняної ночі!
Зорі – темряви погляди ясні!
То лагідні, як очі дівочі,
То палкі, мов світла прекрасні...*

Або:

*Тихі, ніжні зорі
Спадали з неба – білі, непрозорі...*

Ірину Жиленко, наприклад, приваблює «густо-волошкове небо в страшенно яскравих зірках». Перебуваючи в Карпатах, вона побачила, як «з неба опустились велетенські зорі, які висіли низько, немов звисали зі старих яблунь, срібні, гігантські, мов тарелі».

Чарівні картини зоряного неба, зоряної ночі заповнили художній світ народних пісень. Кого не зворушували, не захоплювали слова:

*Ніч яка місячна, зоряна, ясна,
Видно, хоч голки збирай...
Небо неміряне, вситане зорями,
Що ж то за Божа краса!*

Зорі, зіроньки, зірниці – традиційний засіб змалювання дівочої краси:

Ой ти, дівчинонько, ясна зоре!..

*Ой ти, місяцю, я зіронька ясна.
Ой ти парубок – я ж дівчина красная...*

*Ой очі, очі, очі дівочі,
Світите в душу, мов дві зорі...*

Розглядаючи дібраний матеріал, можна зробити висновок, що кожен автор у слова *зоря* і *зірка* вкладає інший – «свій» зміст. Наприклад, Микола Вінграновський пише: «Стоїть мені моя гірка зоря. Моя єдина зоре-пересмуто! Зоре, віща моя мово, будь при мені, будь навіки при мені!». «Настане черга й на мою зорю», – впевнено заявляє Л. Костенко. «У рідному краї зоря і хрест моєї долі», – каже Вадим Крищенко. «Світитиме народам із п'їтьми зоря Максима Рильського...» – запевняє Д. Павличко.

Аналізуючи мову творів Богдана Ігоря Антонича, Іван Огієнко підкреслив, що свою правдиву дороговказну зорю поет легко знайшов тільки в мові всеукраїнській і став творити цінності соборні, став поетом цілої України.

Леся Українка слово зоря наповнила іншим змістом:

*Коли я погляд свій на небо звожу, –
Нових зірок на ньому не шукаю,
Я там братерство, рівність, волю гожу
Крізь чорні хмари вгледіти бажаю, –
Тих три величні золоті зорі,
Що людям світять безліч літ вгорі...*

Поет В. Баранов у вірші «Українці мої!», звертаючись до своїх земляків, з зіркою запитує:

*Таж хіба не впаде й не закотиться
наша зоря,
І хіба не зотліє на тлін українство
між нами,
Коли навіть на згайшиці долі й зорі Кобзаря
Ми і досі спокійно себе почуваєм хохлами?*

Поет В. Стольников обурюється своєю братією-«віршомазами», які й «на красному вічі ділять зорю» і «тягнуть безладно зорю до північної Лети».

Отже, як бачимо, іменники *зоря* і *зірка* легко піддаються семантичній трансформації, завдяки чому маємо безмежне розмаїття створених на їхній основі художніх образів, які, до речі, не завжди легко однозначно розглумачити. Наприклад: «Уява підказала мені, що такі люди, як батько, прийшли з небесної зірки», – писала про свого батька, письменника Ю. Горліса-Горського, автора «Холодного Яру», Лариса Лісовська. Або:

*Ми розбиваємо чоло
І не об сходи, а об зорі (В. Стус).*

Привабливими є численні образи, створені шляхом метафоризації на основі асоціативних зв'язків: Баян розсипає зірки (І. Драч); Я лечу угору крізь сніжні зорі (І. Жиленко); Червоних зір червоний зорепад (М. Вінграновський) і т. ін.

Як засіб оцінювання важливих для українця предметів, явищ, людей тощо аналізовані іменники зустрічаємо в порівняльних структурах: Але правда, наче зірка гожа (Л. Українка); Книга, мов досвітня зоря (газ.); Дивися на Майдан, як на зорю, / Бо іншої світлішої не буде (П. Бойко). Про Пересопницьке Євангеліє написано: Чисте, мов зорі небесні (газ.). Він, як зоря, проміниться з туману (В. Стус про Івана Світличного).

У певних контекстах слова *зорі*, *зірки*, як і інші астральні назви (сонце, місяць), набувають образно-символічних значень. У книзі «Знаки і символи» вони розглядаються як універсальні символи *надії*, *радості*, *молодості* [2, с. 189]. Дослідник української символіки В. Кононенко виявив у цих словах такі символічні семи:

доля, щастя, вдача, мрія, надія, сум, дівчина [7, с. 87]. Як показує аналіз, вони можуть означати також *творчість, талант, духовну силу, успіх, славу, дорогу людину* тощо.

Через народні пісні, колядки, щедрівки в художню літературу приходять персоніфікований образ зорі (зірки, зіроньки). За давньою народною традицією, зірки – діти місяця і сонця.

Уподібнення поведінки зірок поведінці людей (антропоморфізм) – один із найпоширеніших засобів художнього висловлювання. Завдяки персоніфікації зорі сприймаються як надзвичайно милі істоти, які створюють гарний настрій, заспокоюють: Інша *зіронька* личко ховає / В покривало прозореє, срібне, / Соромливо на діл поглядає, / Сипле блідее проміння дрібне (Л. Українка); Що місяцю *зіроньки* кажуть ясененькі? (П. Тичина); У полі спить *зоря* під колоском / І сонно слуха думу колискову... (М. Вінграновський); Перелякано тремтіли *зорі* (Ю. Дараган); *Зірка* в душу загляда (І. Драч).

У художньому вжитку зустрічаємо й інші зорі – непривітні, байдужі, люто-холодні, мстиві, які передають відповідний настрій. Наприклад: *Зорі* холодними списами кололи очі (М. Дочинець). Або: Сміються байдужії *зорі*. / Холодним промінням мені (Л. Українка).

У створенні художніх образів на основі слів *зірка* і *зоря* важливу роль відіграють пов'язані з ними дієслова, які розвивають, доповнюють їхній зміст. Найчастіше це лексеми на позначення світла, вогню: зорі *світять* (*сяють*, *сіяють*, *горять*, *палають*, *зоріють*, *ясніють*, *цвітуть*, *золотяться* і т. ін.) й антонімічні до них – *гаснуть*, *догорають*, *жевріють*, *стигнуть*. Особливо привабливими є образи, в яких, завдяки дієслову, зорі сприймаються як істоти. Вони *гомоняють*, *лебедять*, *посміхаються*, *ходять*, *тремтять*, *сумують*. Їхню емоційну тональність часом підсилюють прислівники способу дії: *Гордо*, *пишно*, *променисто* / Золотії світять *зорі* (Л. Українка). Іноді звичне дієслово *гаснуть* заступають авторські синоніми *в'януть*, *сумують*: Я мусив поспішати – *звізди* вже *в'янули* в текучому мареві передрання (М. Дочинець); *Зів'яла* вже *зоря* остання (Б.-І. Антонич); Світає. *Сумують зорі* (О. Куликов). За рахунок удало підібраних дієслів збагачуються відповідні синонімічні ряди. Наприклад: зорі *гаснуть*, *пригасають*, *догорають*, *в'януть*, *сумують*. Або: зорі *сяють*, *зоріють*, *квітнуть*, *золотяться* та ін. Зауважимо, що підібрані дієслова не завжди відповідають своєму призначенню: зорі *булькають* (М. Хвильовий).

У художніх текстах аналізовані іменники оздоблюються епітетами, які збагачують їх змістовно та емоційно. Найчастіше вживаними є епітети *ясна* і *ясная*, які закріпилися в народнопоетичній творчості. Означуваним ними

лексемам вони надають краси, ніжності, лагідності, особливо, коли йдеться про кохану дівчину, її прекрасні очі:

*Була у мене молодого
Ще ясна зіронька одна* (Л. Глібов);

*Ти мої радощі, ти моє горе,
Ой ти, дівчинонько, ясна зоре!*
(Народна пісня)

Уражає розмаїття епітетів. Вони вказують на різні ознаки зір, але найчастіше – на їхнє забарвлення. Олесь Гончар звернув увагу на різницю в забарвленні ранкової і вечірньої зорі: «Буває *вечірня зоря золота, буває рожева, а ця ось багрянисто-туманна, червона, густа*». У художньому вжитку «кольорових» епітетів чимало. Тут усе залежить від творчих намірів майстрів слова. Зустрічаємо такі «кольорові» епітети до слова *зоря*: *рубінова, малинова, рум'яна, срібна, голуба, блакитна, зелена, жовта* та ін.

Епітети можуть указувати на особливості сприйняття їх людиною: зорі *теплі й холодні* та ще й *м'якші-холодні, тверді, колючі, байдужі* або *тихі, ніжні, веселі чи сумні, стомлені, погаслі* і навіть *мертві*.

Привертають до себе увагу численні звертання до зір як засобу відтворення душевного стану людини. Найбільш хвилюючими є звертання до зір Т. Шевченка. У них змучений неволею поет виливає свою тугу за Україною, свої жалі, сердечний біль: *Зоре моя вечірняя, зійди над горою, / Поговорим тихесенько в неволі з тобою...; Ой зоре! Зоре!* – і слези кануть. / Чи ти зійшла вже на Україні? / І я живу, і надо мною / Своєю Божою красою / Гориш ти, зоренько моя. Іменники *зоря, зірка, зіронька* використовують також у звертаннях до жінок, дівчат – як вияв глибоких почуттів. Так, у вірші «Марку Вовчку» Т. Шевченка писав: *Світе мій! Моя ти зіронько свята! / Моя ти сило молодая! Світи на мене і огрій, / І оживи моє побите / убоге серце, неукрите...*

Образно-символічне значення слів *зоря* і *зірка* виявляється й у складі декількох фразеологізмів, зокрема: *вірити у свою щасливу зірку* – вірити в щасливу долю; *зірок з неба не хапати* – не відзначатися особливими здібностями; *народитися під щасливою зіркою* – мати щастя в житті; *бути в дірках, як у зірках* – бути дуже бідним; *ворожити на зорях, лічити зорі* – ледарювати.

У письменницькому та журналістському вжитку досить часто зустрічаємо образний вислів *через терни до зірок* (латинською мовою – *Per aspera ad astra*). Він належить римському письменникові і філософу І ст. н. е. Сенеці і в переносному значенні виражає прагнення людини оволодіти таємницями природи та висотами

наукових знань. Цей вислів є на гербі владики Йосипа Сліпого. «Через терни до зірок» – назва повісті І. Цюпи, «Ad astra» – назва циклу поезій М. Вороного. Аналізований вислів зазнає різного роду перетворень, видозмінюється. Виходячи з потреб номінації, автори вдаються до заміни компонентів вислову: *Через терни до України (газ.); Через гори до зірок (газ.); їх перестановки: Хотів ad astra через терни, але не знав лише: а як? (В. Гужва); його цілковитого переінакшення: ...пізнаєш дорогу, яка веде через гострі, криваво-гарячі шпичаки до холодних зірок (В. Вовк); Важко ми пробивалися до істини крізь терни конформізму (Р. Іванчук) і т. ін.*

Варто сказати, що мову своїх творів письменники збагачують крилатими фольклорними висловами, серед яких слова *на ясні зорі, на тихій воді*. Цими словами в історичних піснях та думках передається туга за батьківщиною і прагнення повернутися в рідний край. Наприклад, у думі про Марусю Богуславку: *З тяжкої неволі / З віри бусурменської, / На ясні зорі, / На тихій воді, / У край веселий, / У мир хрещений*. Вислів уживається як поетичний синонім до слова *Україна*. Цим висловом І. Жиленко скористалася, щоб передати емоційний стан людини, яка звільнилася від радянського рабства: *Бог дав хоч на старість впливти з рабської держави на ясні зорі і чисті води свободи*. Гаслом діяльності товариства «Руська трійця» були слова весняної народної пісні *«Світи, зоре, на все поле, поки місяць зійде»*.

У системі художніх засобів певне місце займають сталі приєднанні словосполучення – *до зорі, на зорі, від зорі до зорі, на вечірній (ранній) зорі*, які образно характеризують час проходження дії або якоїсь важливої події в житті людини, народу, країни і виконують обставинну функцію: *І в дорогу далеку ти мене на зорі проводжала, / І рушник вишиваний на щастя, на долю дала (А. Малишко); Цілу ніч до зорі я не спала, / Прислухалась, як море шуміло (Л. Українка); Та й пішла моя баба до діда, відійшла на вечірній зорі (І. Жиленко); ...полоть бур'яни, що на ниві і в душах, / Діять плугом і ралом від зорі до зорі (М. Махінчук); Вивчати козачину академік В. Грабовецький почав ще на зорі своєї наукової діяльності (газ.)*.

Не можна обійти увагою той факт, що іменники *зоря, зірка, зірочка* проторували собі широку дорогу у сферу офіційної номінації. Ними називають газети, спортивні клуби, футбольні команди, сільськогосподарські кооперативи, фестивалі дитячої творчості тощо. Ще 1848 р. у Львові видавалася газета «Зоря Галицька». Газета «Зоря» видавалася 1907 р. у Бразилії (м. Курітіба), куди емігрувало багато українських родин із Галичини. Назву «Зоря Полтавщини» має всеукраїнська громадсько-

політична газета, яка виходить у Полтаві. Відомі газета для дітей «Зірка», фестиваль юних талантів «Зіронька», футбольна команда «Зоря» (Луганськ) і т. ін.

Аналізовані іменники охоче використовують у назвах своїх творів, статей, телепередач письменники, журналісти. Так, Олесь Гончар один зі своїх романів назвав «Твоя зоря». «Засвіти свою зорю» – назва поеми Г. Білоуса про Сквороду; «Поворожи на вранішній зорі» – збірка творів В. Баранова; «Біла зоря» – збірка поезій В. Калашника; «Сині зорі» – повість В. Дрозда; «Зорі світ заповідають» – твір Г. Журби; «Зоряний інтеграл» – Л. Костенко; «Зоря провідна» – збірка поезій Віри Вовк тощо.

Аналізовані лексеми поповнили собою український антропонімікон. На їхній основі утворилося чимало жіночих та чоловічих власних імен і прізвищ: Зірка, Зоряна, Зореслава, Зорян, Зореслав, Зоря, Зоріна і т. ін.

У художньому вжитку митців слова часними є поетизми *зірниця, зоряниця, зірничка* тощо: Я твої очиці *зорі, зорениці* – / Славлю, як світанок (П.Тичина); *Зоря зірничці* зазірала в очі (М. Вінграновський); «Зірнула *зірниця*» – назва книжки поетеси Р. Ліші.

Опрацьований матеріал дає підстави стверджувати, що астральними іменниками *зоря* і *зірка* густо всіяний український мовний простір, особливо його поетично-пісенне поле. Укрупнені в художнє полотно, вони розкривають розгалужену систему своїх прямих і непрямих значень, характеризуються широкими асоціативними зв'язками, здатністю метафоризації, персоніфікації, винятковими можливостями включатися в різноманітні контексти, в яких набувають образно-символічного звучання й національного забарвлення. У цих словах-образах криється невичерпний матеріал для творчого використання, осмислення навколишнього світу у всіх його проявах, для філософського сприйняття дійсності, високих роздумів і збагачення словникового фонду української мови.

Література

1. Енциклопедія про все на світі. – К. : «Махаон-Україна», 1999. – 249 с.
2. Знаки и символы. Иллюстрированная энциклопедия. – М. : ЭКСМО, 2008. – 255 с.
3. Зоре моя вечірняя. Українські романи. – К. : «Дніпро», 1982. – 210 с.
4. Калашник В. С. Народнопоетичний символ «Зоря» в художній мові О. Гончара / В. С. Калашник // Літературний процес і творча індивідуальність письменника. Дні-

пропетровський університет. – Дніпропетровськ, 1988. – С. 143–147.

5. Коваль А. Крилаті слова в українській літературній мові / А. Коваль, В. Коптілов. – К. : «Ярославів Вал», 2011. – 699 с.

6. Колядки та щедрівки в сучасних записах. – Черкаси : «Брама», 2003. – 226 с.

7. Кононенко В. Символи української мови / В. Кононенко. – Івано-Франківськ : «Плай», 1996. – 269 с.

8. Кононенко В. Рідне слово / В. Кононенко. – К. : «Богдана», 2001 – 303 с.

9. Найкращі пісні України – К. : Демократична Україна», 1995 – 269 с.

10. Новий словник української мови. – Т. I. – К. : «Аконіт», 2004 – 926 с.

11. Пономаренко О. Централізовані образи світил у поезії Б.-І. Антонича / О. Пономаренко // Слово і Час. – 2004. – № 5. – С. 30–37.

12. Словник синонімів української мови у двох томах. – Т. I. – К. : «Наукова думка», 1999. – 1026 с.

13. Тресиддер Дж. Словарь символов / Джек Тресиддер. – М. : «Гранд», 2001. – 444 с.

14. Трійняк І. І. Словник українських імен / І. І. Трійняк. – К., «Довіра», 2005. – 509 с.

15. Ушкалов Л. «Філософія серця» Тараса Шевченка / Л. Ушкалов // Слово і Час. – 2012. – № 9. – С. 17–27.

Halyna Vyshnev'ska

THE ASTRAL NOUNS THE STAR AND THE STARLET IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

The nouns star and starlet are shown in the article as one of the most popular means of artistic reflection of reality, also their semantic structure, common and different values, inexhaustible opportunities of creative rethinking and also enrichment of lexical fund of the Ukrainian language was considered.

Keywords: *artistic image, synonym, symbol, redefining, epithet, personification, denotation, derivative process, homonyms and, figurative meaning.*

Галина Вишневецкая

АСТРАЛЬНЫЕ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫЕ ЗВЕЗДА И ЗВЕЗДОЧКА В УКРАИНСКОМ ЯЗЫКОВОМ ПРОСТРАНСТВЕ

В статье имена существительные звезда и звездочка показаны как наиболее распространенные средства художественного воспроизведения действительности, раскрыты их семантическая структура, общие и различные значения, неисчерпаемые возможности творческого переосмысления и обогащения лексического фонда украинского языка.

Ключевые слова: *художественный образ, синоним, символ, переосмысление, персонификация, денотат, деривативный процесс, омонимизация, переносное значение.*

Надійшла до редакції 28.10.2013 р.